

Steekspel

bevrijdt Nederland

5 mei 2020

Deze speciale uitgave verschijnt ter ere van **Bevrijdingsdag**, terwijl het Coronavirus ons in zijn greep houdt. Zo voelt het dus wanneer onze vrijheid wordt beperkt, onze gezondheid en welzijn op het spel staan, en er door onze plannen een streep wordt gezet.

Toch is er een groot verschil. Ditmaal geen roofzucht, geen haat en agressie van anderen die ons willen onderwerpen. Nee, nu zijn het piepkleine ziekteverwekkers die ons belagen. En met de snelheid van een passagiersvliegtuig de wereld veroveren. Ook de natuur speelt een steekspel.

Hoe dan ook kijken we allemaal uit naar een nieuwe bevrijding. Net zoals in 1945 en ook eerder het geval was. Want onze veiligheid en welzijn werden vaak genoeg bedreigd. En gelukkig werden we net zo vaak weer bevrijd.

Ditmaal richten we ons op de gebeurtenissen in 1672. In dat **Rampjaar** werd de Hollandse Republiek van alle kanten aangevallen. 'Het volk was redeloos, de regering radeloos en het land reddeloos'. Toch keerde het tij. De Prins van Oranje speelde een hoofdrol, en... geloof het of niet: ook de Rogstekers speelden mee. Ze verschijnen in een script van een toneelstuk uit 1675.

In SteekSpel zoeken we naar de *herkomst* van het verhaal over de Rogstekers, die in de 17e eeuw dankzij talloze prenten in heel Holland bekend waren. Behalve via prenten bereikte hun verhaal ook op andere manieren het publiek. En zelfs in teksten die niet over hun verhaal gingen werden ze als een grappig of verkeerd voorbeeld gebruikt.

Tot nu toe hebben we dertig van deze getuigenissen gepresenteerd. Ze verschenen tussen 1614 en 1815 en waren meestal van de prenten afgeleid.

Nu staat een toneelstuk uit 1675 centraal. En ook hier is het overduidelijk dat hun reputatie direct van de prent van Savery is afgeleid.

(Waarschuwing: er komt ook een graaf van Horn voorbij, maar deze heeft **niets** met de Rogstekers van Weert te maken 😊).

Op dit moment staan zorgmedewerkers in de frontlinie. Ze verdienen onze steun en zo gaat 60% van de opbrengst van deze uitgave naar de personeelspot van de Stichting Land van Horne. U wordt hartelijk bedankt voor uw bijdrage.

Jan van Riet leverde een artistieke bijdrage met het hiernaast staande schilderij. Samen met Lynn van Bussel maakte hij ook de omslag. Jullie beiden van harte bedankt. En Jan ook voor het slotakkoord in het teken van 'Herrijzend Nederland'.

Oranje boven

Zaltbommel 1672

Oproerig Bommel (1675)

(lokaal) politieke satire

Het script (in dichtvorm) is waarschijnlijk alleen uitgegeven om te lezen, en dus nooit uitgevoerd.

In **1672** werd de Staatse Republiek (Nederland) van alle kanten belaagd. De Franse koning Lodewijk XIV had Engeland en de bisschoppen van Keulen en Münster bereid gevonden een bondgenootschap te vormen. Samen zouden ze de Republiek aanvallen en bij winst de territoriale buit verdelen.^{1,2}

Op zee konden de Nederlanders zich onder leiding van Michiel de Ruyter nog met succes tegen een Engelse en Franse vloot verdedigen. Maar aan land zag het slecht uit. In **juni** naderde vanuit het zuidoosten een Frans leger. Als een zwarte onweerswolk begeleid door de *Zonnekoning* himself.³

Lodewijk XIV, de Zonnekoning (1701)

Ze hadden toestemming om door de bevriende landen van Luik en Keulen te marcheren. Zo konden ze de Spaanse Nederlanden links laten liggen. Een slimme zet van de koning. Ook de vestingstad Maastricht (vanaf 1632 Staats) werd voorlopig gepasseerd.

Dat gebeurde niet met de steden langs de Rijn in Kleve en Gelderland. Die werden één voor één opgerold. Want in feite trokken de Staatse troepen zich alleen maar terug. Zo bezette het Franse leger zonder veel moeite de Gelderse en Utrechtse steden. Terwijl de bisschop van Münster zich meester maakte van de oostelijke provincies en naar Groningen trok.^{4,5}

De opmars leidde tot grote onrust bij de inwoners van de Hollandse steden, en er ontstond een broeierige sfeer. Want veel mensen gaven de regering de schuld. Die had het landleger en de vestingwerken verwaarloosd. Vooral de Hollandse raadpensionaris **Johan de Witt** moest het als politiek leider ontgelden.⁶

In deze **noodsituatie** eiste het meest luidruchtige deel van de bevolking geen woorden maar daden. De roep om een nieuwe leider nam toe. En dat kon volgens hen alleen prins **Willem III van Oranje** zijn, ook al was hij slechts 21 jaar.⁷

Drie musketiers

Behalve de landsregering kwamen ook lokale bestuurders onder druk te staan. Niet alleen in Holland, maar ook in **Zaltbommel**. En daar speelde nog iets anders.

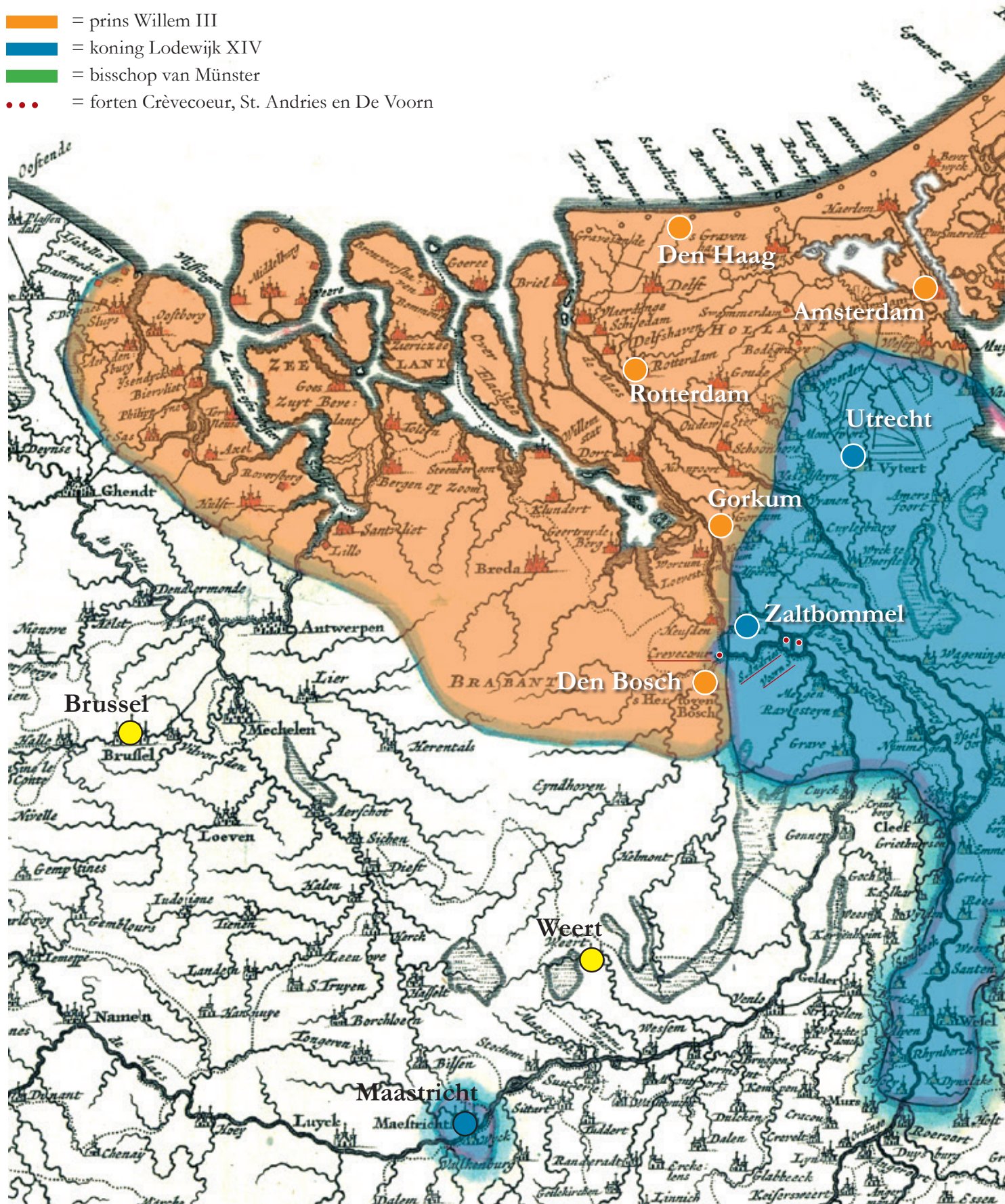
Allereerst was het alle hens aan dek om te proberen de **verdediging** nog op orde te krijgen. Want die was in **slechte staat**. Zo waren er te weinig kanonnen, munitie en manschappen. Verder ontbrak het aan palissaden en stormpalen bij de wallen. En in sommige delen van de gracht stond het water zo laag, dat de ooievaars er doorheen konden wandelen.⁸

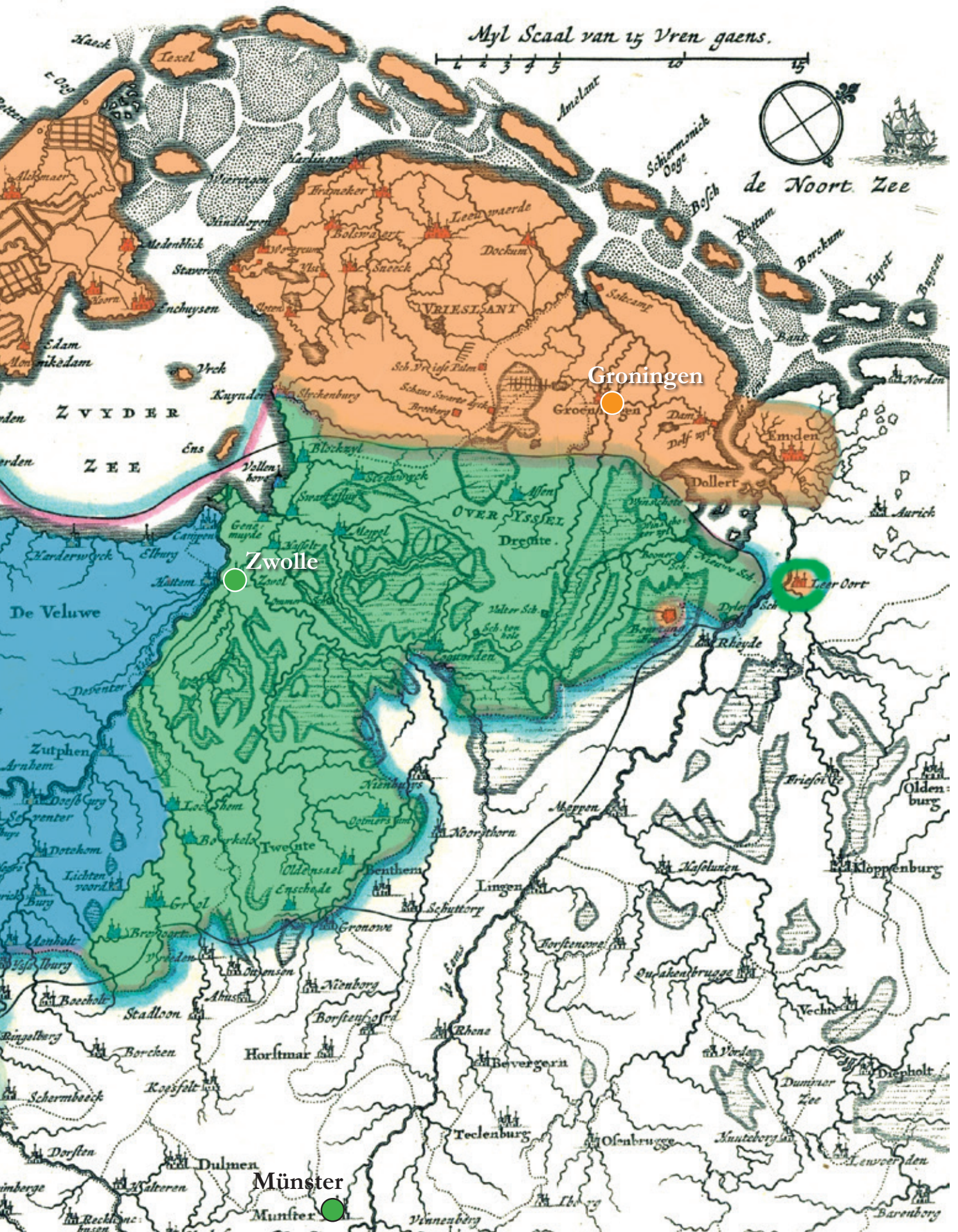
Bovendien was sprake van **verdeeldheid**. Niet eens zozeer tussen staats- en Oranjegezinden. Maar des te meer een onderlinge wrevel en strijd om de macht tussen **twee familiegroepen**. Waarbij het huidige bestuur werd beheerst door de families van Meurs en van Ommeren.⁹

De Republiek, zomer 1673 (M. Doornick)

- = prins Willem III
- = koning Lodewijk XIV
- = bisschop van Münster
- = forten Crèvecoeur, St. Andries en De Voorn

Kennelijk maakte men zich in het andere kamp ongerust over de intenties van dit bestuur. Waren ze wel bereid de stad met hand en tand te verdedigen? Of wilde men deze liever aan de Fransen uitleveren, nu zoveel andere steden dat ook leken te doen?

Dat laatste zou zeer tegen de wil van de heren uit het andere kamp zijn geweest. Want zij hadden niet alleen veel vertrouwen in de kracht van hun vestingstad, maar ook in Oranje. Als de prins extra troepen en munitie zou sturen, zouden ze de Fransen een poepie laten ruiken.¹⁰

Hun bemoeienis werd niet op prijs gesteld door het bestuur. Voor hen waren het oproerkraaiers en 'scheurmakers'. En ze waarschuwden hen 'zich van het pernicious voornemen tot tumult te onthouden, en zich in alle eer, modestie en stilligheid te gedragen zoals trouwe burgers betaamt'.^{11,12}

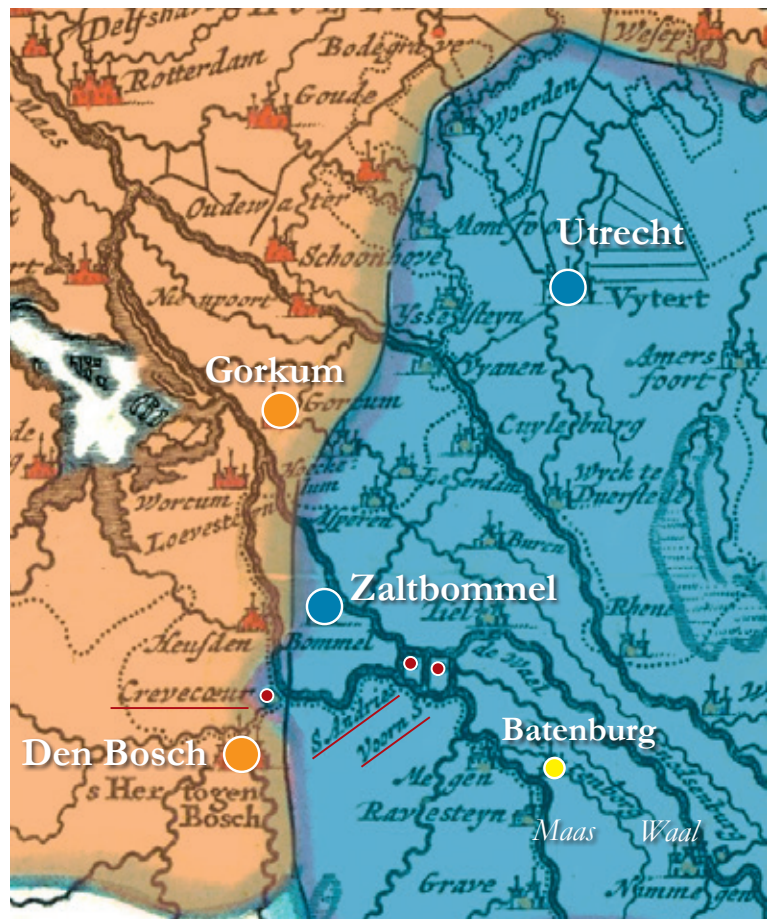
Maar de heren waren niet onder de indruk. Integendeel. Ze moesten juist in actie komen!

De gebeurtenissen die volgden werden door een anonieme schrijver (in 1675) in een 'waarachtig verhaal' op rijm gezet. Want ondanks de 'droeve tijden had hij zijn lachen vaak niet kunnen inhouden bij het aanschouwen van zulke **vreemde posturen**'.

En zeker ook de mensen die het hadden meegemaakt zouden naar zijn idee bij het lezen van het verhaal in lachen uitbarsten. Wanneer ze terugdachten aan 'de gesabelde Masaniello, de statige Grovenbock, en **Kreupel Aertje** die op een **Rogsteker van Weert** leek'.¹³⁻¹⁵

Zij waren de leiders van het andere kamp. Strijdbaar, calvinistisch en sterk Oranjegezind. En een van hen leek op een Rogsteker van Weert. Da's voor ons wel interessant. Want waaraan had hij dit te danken? We zullen zijn sporen en die van zijn kompanen in het Rampjaar volgen.

Daarvoor moeten we wel weten hoe de strijdlustige heren in het echt heetten. Welnu, het waren Gielis Mesteecker (*Masaniello*), Hendrik de Vael (*Grovenbock*) en **Leendert Goris** (*Kreupel Aertje*) die er alles aan wilden doen om hun stad te verdedigen.¹⁶⁻¹⁸

De Fransen naderen

En wat deed het bestuur om het onheil af te wenden? Allereerst hadden ze brieven naar de regering en de prins van Oranje geschreven. Met het dringend verzoek om troepen met kanonnen, kruit en lood te sturen. Plus vier of vijf goede artillerie opzichters. Omdat 'een van de twee ter plaatse niet over genoeg kennis beschikte'.¹⁹

Maar op de brieven kwam nauwelijks antwoord. Daarom besloot het bestuur er persoonlijk op uit te trekken. Zo ging op 20 juni een delegatie vanuit Zaltbommel naar het (Hollandse) Gorkum. Ze konden er twee compagnieën voetvolk lospeuteren. Een aardig resultaat, maar zeker niet genoeg om de stad te verdedigen.²⁰

Bovendien waren ze niet eens voor de stad zelf bestemd. Ze moesten worden ingezet om de verderop gelegen forten Sint-Andries en De Voorn te versterken. Op **22 juni** kwamen de militairen aan. Ze werden meteen doorgestuurd naar Sint-Andries, omdat De Voorn zich diezelfde ochtend had overgegeven aan een Franse voorhoede (van 400 man).^{21,22}

Terwijl de Fransen het fort nog niet eens hadden bezet, stuurden ze een tamboer op pad om ook Sint-Andries op te eisen. Een sterker fort. Maar ook dit was voorzien van slechts één compagnie en een commandant die er geen vertrouwen in had. Hij weigerde niet alleen de versterkingen toe te laten, maar dreigde zelfs op hen te schieten als ze niet vlug zouden verdwijnen.²³

Zo kwam ook dit fort zonder slag of stoot in handen van de Fransen. De bezetting kreeg een aftocht naar Den Bosch, terwijl commandant Willem Pieck op weg naar Zaltbommel ging. Een keuze waarvan hij snel spijt zou krijgen.²⁴

Het plan

We schakelen nu over naar het ‘waarachtig verhaal’ van onze schrijver. Hoe heeft hij de gebeurtenissen van 22 juni beschreven? U leest het hieronder, maar bedenk wel dat hij er zijn eigen smakelijke draai aan geeft.

Masaniello bespreekt de situatie met Grovenbock en **Kreupel Aert**. Hij vindt dat Andries schandelijk in de macht van de (Franse) koning is geraakt. En wil dat aan de burgers wordt omgeroepen dat als ze aan zijn zijde het fort willen heroveren, het binnen een uur weer aan ‘ons Neêrland’ is gehecht. ‘Dan zal het ontzag voor ons groeien (en dat van de Raad besnoeien).’²⁵

Hij vraagt ook wat een passerende burgemeester ervan vindt. Die vindt het een kansloze missie. ‘En een werk vol gevaar. Daarom is het best dat Masaniel bedaar.’ Meer tijd wil de burgemeester niet besteden aan deze ‘zotteklap’, en hij loopt door.^{26,27}

Masaniello ontploft van woede. ‘Daar gaat de schelm heen. De landverrader. Wat weerhoudt ons om de deugniet te doorrijgen?’ Hij geeft Kreupel Aert de opdracht bij iedere poort een extra wacht te zetten. ‘En laat geen goed passeren, of toon het mij om eerst te visiteren. Zo krijgt onze stad geen onheil boven het hoofd. En wordt onze vrijheid ons ook niet ontfroefd.’²⁸

Rogsteker (prent van Savery)

Enkele jongens hebben het gebeuren van een afstandje bekeken.

1e jongen:

'Heer wat hadden die lui noten op hun zangen.

Het was of de ganse wereld alleen aan hún hoofd had gehangen.²⁹

*Ze spraken van mensen om te brengen
alsof men een verken de keel afstak.*

Nou trouwens, 't was niet vreemd. Met zo'n sabel was iedere hake

een kop af. Het waren drie echte manschapen snoesbanen.³⁰

Weg met Amadis van Gaulen, en de Ridder met de Zwanen.³¹

*Ik lach eens hartelijk met Orson en Valentijn,³²
nu d'r tegenwoordig zulke helden in de wereld zijn.'*

2e jongen:

'Hé heb je de Rogstekers van Weert wel gelezen?

Ik geloof niet dat er betere helden bij konden wezen

als deze. De een had een mes op 't gat, een hand breed, een voet lang.³³

Rechtuit gezegd, toen ik die kerel zag werd ik bang.³⁴

*Hij had een polvi aan zijn schoen, men kon er een mens
mee te barsten lopen.³⁵*

En zag zo wreed, of hij iemand het vel levend kon afstropen.

Ik wed als ze het innemen van de Schans hadden bestaan,^{36,37}

dat de Fransen van de stank hadden moeten doorgaan.³⁸

Ik geloof dat het van toen af aan al in hun broek heeft gelegen.

Want zodra ik hen zag, kwam me de stank in de neus tegen.

Maar laat ik stil zwijgen, daar komen de helden weer voor.

Anders maken ze me Malchas,

en bruien me met een bakkerd aan mijn oor.'³⁹⁻⁴¹

Rogsteker (prent van Savery)

De actie

Van het plan om Sint-Andries te heroveren kwam niets terecht. Het was toch te hoog gegrepen. Wel kregen ze een ander doelwit in het vizier. Commandant Willem Pieck, die het fort zo makkelijk aan de Fransen had prijsgegeven.

Hij was op 22 juni tegen de avond in Zaltbommel aangekomen. Hoewel een aantal boze burgers hem zowat van zijn paard had getrokken, had hij zich op het stadhuis in veiligheid kunnen brengen. Daarna was hij over de Waal naar Tuil gevlucht.⁴²

Maar Mesteecker en zijn maten laten het hier niet bij zitten.

Kreupel Aertje:

'Heer Masaniel! Men moet die schelm zoeken.

Die edelman waarop de burgers vloeken.⁴³

Die wordt beticht, beschuldigd van het verraad

van Sint-Andries. Het is hoog tijd dat men gaat.'

Masaniel:

'Kom burgers volg, en zie of wij hem vinden.

Men zal hem straks dan vleugelen en binden.'^{44,45}

En ze kregen hem inderdaad te pakken. Om de volgende ochtend naar Zaltbommel terug te keren, en hun gevangene bij de burgemeesters in bewaring te stellen. Hoe kijken de jongens er tegenaan?

1e jongen:

'Gans blommer-berten,

jongens maak ruim baan, maak ruim baan.⁴⁶

Daar komen de partijgangers met een gevangen edelman aan.⁴⁷

Die ze ongewapend in zijn eigen huis hebben durven aantasten.

Wie hoorde ooit van zulke stoute en onverveerde gasten?⁴⁸

*Ik wed dat Masaniel, zodra de Prins het komt te weten,
een gouden ketting met een medaille om de hals zal worden gesmeten.'*

2e jongen:

'Dat kan wel zijn kameraad, maar ik zou van zijnentwege vrezzen,⁴⁹

dat het aan een ijzereen of een kennipen genoeg zou wezen.'⁵⁰

1e jongen:

'Hoe kan men zo'n heroïeke daad niet anders erkennen?

*Aangezien de helden in een groot perikel bennen.*⁵¹

Als ze zo'n werk aangaan,

zal de triomf Kreupel Aert een voet groter maken.'

2e jongen:

'En ik geloof dat hij door dit werk een voet korter zal raken.'^{52,53}

Nu was de vraag of ze een lintje of een straf zouden krijgen iets van latere zorg. Want toen ze hoorden dat de commandant die dag was vrijgelaten, leidde dat tot ergernis bij de heren en hun sympathisanten. En men betreurde het dat ze hem niet al eerder hadden omgebracht.⁵⁴

Het stadsbestuur had echter een spoedbericht van de Raad van State ontvangen. En dat wierp een ander licht op de vrijlating. De commandant moest namelijk zo snel mogelijk naar Den Haag om zich voor de capitulatie te verantwoorden.

Het bracht de burgemeesters op een interessant idee. Ze stelden Mesteecker voor om óók naar Den Haag te reizen en daar te vertellen wat hij de commandant ten laste wilde leggen. Mesteecker reageerde ontsteld en hield de boot af.

Zo zou de commandant samen met de koerier in een patrouilleboot per kerende post naar Holland varen. Terwijl Mesteecker 's avonds in zijn bedstee schoof om een andere actie voor te bereiden.⁵⁵

Op naar de prins

In de twee weken daarna namen de spanning en zorgen toe. De Fransen rukten steeds verder op. Maar soms was er ook positief nieuws.

Allereerst hoorde men eind juni dat vanuit Rotterdam een schip onderweg was met een grote hoeveelheid buskruit en munitie. Meteen stuurde men een eigen schip het transport tegemoet. Zodat het bij tegenwind met hulp van paarden naar Zaltbommel kon worden getrokken.⁵⁶

prins Willem III van Oranje

Maar het bericht dat op **4 juli** binnenkwam zou veel Bommelse harten pas echt sneller laten kloppen. Weliswaar was de komst van extra troepen uitgesteld, maar er werd ook gemeld dat de Staten van Holland het *Eeuwig Edict* hadden teruggedraaid.⁵⁷

Met het Edict had men in Holland in 1667 het stadhouderschap afgeschaft. Bovendien zou een stadhouder in (een van) de andere provincies nooit tegelijkertijd de bevelhebber over het nationale leger kunnen zijn. Maar nu (in 1672) mocht er in Holland dus tóch weer een stadhouder komen.⁵⁸

Het nieuws ging als een lopend vuurtje door de stad. En leidde tot grote opwinding, omdat iedereen wist wat dit betekende. De jeugdige **prins Willem III** zou tot stadhouder van Holland worden benoemd. Als kapitein-generaal was hij al de militaire leider van het land. En nu maakte het opzeggen van het Edict de weg vrij voor zijn politiek leiderschap.

Diezelfde avond stond een groep inwoners bij het huis van burgemeester van Ommeren in de Waterstraat. Ze hadden gehoord dat de prins in Gorkum zou zijn. En ze vroegen de burgemeester een delegatie te sturen om de prins zelf om troepen te vragen en hem het stadhouderschap over Zaltbommel aan te bieden.

De burgemeester erkende dat hun brieven naar de regering tot nu toe weinig hadden opgeleverd. En hij vond het een prima voorstel om het stadhouderschap aan de prins op te dragen.

Precies wat de inwoners wilden horen. En wat hen betreft was er geen reden om uit te stellen, wat men die dag nog kon doen. Zo trommelde een menigte mannen en vrouwen 's avonds om elf uur de leden van de vroedschap uit hun bed. Ze moesten zo snel mogelijk op het stadhuis komen en de prins tot stadhouder maken. Wie weigerde, zou men de nek breken.

Binnen de kortste keren was iedereen aanwezig. Sommigen sputterden nog dat de prins het stadhouderschap niet zou accepteren. Omdat van heel Gelderland alleen Nijmegen en Zaltbommel over waren. Maar natuurlijk kwam het besluit er toch. De volgende ochtend zou een commissie op weg naar de prins gaan. Een commissie van beide burgemeesters - plus twee woordvoerders namens de inwoners: Egidio Mesteecker en **Leonard Goris**.⁵⁹

Op 5 juli reisde het gezelschap per schip naar Gorkum. Maar de prins bevond zich in zijn legerkamp bij Bodegraven, en had het extreem druk met hoog bezoek uit binnen- en buitenland. Toch kregen ze hem daar **6 juli** 's middags te spreken. Over Zaltbommel, de extra troepen en het stadhouderschap.

De prins zei dat het behoud van Zaltbommel belangrijk was, maar dat hij voorlopig niet in staat was de stad te helpen. Over het stadhouderschap wilde hij een nachtje slapen. Maar de volgende dag konden ze hem niet meer spreken. Wel kregen ze van zijn secretaris Constantijn Huygens te horen dat 'Zijne Hoogheid alles zou doen wat mogelijk was, en dat hij een akte als stadhouder van Zaltbommel graag zou ontvangen'.⁶⁰

Hiermee konden de heren vertrekken. En terwijl de *Hollandse Waterlinie* vol liep, reisden ze via Gorkum terug naar huis. In Gorkum zag het ondanks de zorgelijke tijden verrassend feestelijk uit. Veel mensen hadden de Oranjevlag uitgehangen, omdat de prins inmiddels tot stadhouder van Holland was uitgeroepen. Prompt lieten ook Mesteecker en Goris een grote vlag maken.⁶¹

Zo bracht de commissie behalve mooie beloften alleen een vlag mee naar huis. En wat was men met die vlag van plan? De heren hadden hem speciaal laten maken om van de toren van het stadhuis te laten waaien. Maar het stadsbestuur wilde hier niets van weten. Zo had men zelfs van de vlag maar weinig plezier.⁶²

En opnieuw dook Mesteecker met grote ergernis zijn bed in.

Het beleg van Bommel

Intussen werd de situatie steeds dreigender. Nijmegen capituleerde op 10 juli. En vanaf toen vreesde men dat de vijand ieder moment in groten getale voor de stad zou verschijnen.

Met het oversteken van de Maas kwamen de Fransen in de Bommelerwaard. En op **14 juli** meldde zich een trompetter bij de stadspoort met een bericht van maarschalk Turenne. Daarin waarschuwde hij dat Zaltbommel zich onder bescherming van het leger van de Franse koning moest stellen om 'het verderf van het eiland van Bommel en de stad te voorkomen'. Intussen werkte zijn leger aan twee bruggen over de Maas met het doel fort Crèvecoeur aan te vallen.⁶³⁻⁶⁵

Eerder die dag had het bestuur al een bericht uit Den Haag ontvangen. Daarin werden geld en materieel beschikbaar gesteld om de vestingwerken te verbeteren. Ook zouden zes extra kanonnen met kogels worden verscheept. Eindelijk kreeg Zaltbommel uitzicht op middelen om zich te verweren.⁶⁶

Daarom gaf men de trompetter het antwoord dat ze zich niet zouden overgeven. Verder besloten ze de dijken door te steken om de Bommelerwaard onder water te zetten. Maar al snel bleek dat het water hen niet zou kunnen helpen, omdat het ondanks de krachtige westenwind te laag stond.

En ook de hulptroepen kwamen maar niet opdagen. Op **19 juli** besloot de 'benauwde vestingstad' nogmaals een delegatie naar de prins te sturen. En opnieuw waren Mesteecker en **Goris** van de partij. Ze gingen op pad

met het dringend verzoek om meer steun. Plus een akte waarin de prins 'uit stem van Zaltbommel' het stadhouderschap over Gelderland kreeg opgedragen.⁶⁷

Crèvecoeur lag toen al enkele dagen onder vuur. En terwijl de Fransen een stormloop voorbereidden, gaf het fort zich op 19 juli over. Daarna stroomde het Franse leger de Bommelerwaard binnen, en sloeg in de uiterwaarden bij Gameren zijn tenten op.⁶⁸

Nu was Zaltbommel aan de beurt. Maar maarschalk Turenne ging behoedzaam te werk. Op **20 juli** stuurde hij behalve een trompetter ook een hoge officier naar de stad voor overleg. Deze probeerde hen te overtuigen dat het zwakke Zaltbommel nauwelijks te verdedigen was. Maar de militaire commandant en het bestuur wilden er niets van weten. De stad zou zich verweren zolang het kon.⁶⁹

Natuurlijk lag het tentenkamp buiten bereik van het geschut op de wallen. En aan een verrassingsuitval hoefde men zonder ruitery ook niet te denken. Daarom wilde men met een patrouilleboot in de ochtend van **21 juli** de Waal afzakken en de Fransen vanaf het water onder vuur nemen.⁷⁰

Achttien burgers hadden zich aangeboden de bemanning te versterken. En nadat het schip in een goede positie was gelegd, vuurden ze met hun scheepskanonnen plus de wapens van de burgers op het kamp. Ze zagen de tenten omver vliegen. Maar bij het laden voor het derde salvo ontplofte er kruit op het dek. Negen burgers en enkele bootsgezellen raakten zwaar gewond. De kapitein zeilde meteen terug. Maar zijn zoon (die luitenant was) en een matroos die overboord waren gesprongen, werden door de Fransen gedood.⁷¹

Ondanks deze provocatie liet Turenne een drieste aanval achterwege. Wel stuurde hij 's middags een bericht per trompetter, en 's avonds een kolonel met een laatste voorstel. Zaltbommel kon dezelfde voorwaarden voor capitulatie als Nijmegen krijgen, maar dan moest het zich wel meteen overgeven. Anders zou de stad diezelfde nacht worden ingenomen en geplunderd.⁷²

Dit bracht de krijgsraad en het bestuur aan het twijfelen. Men ging in overleg, en na lang beraad besloot men het voorstel aan te nemen. Zaltbommel gaf zich over. En nadat het verdrag in tweevoud in het net was geschreven, werd het **22 juli** om 4 uur 's ochtends ondertekend.⁷³

Goed beschouwd was de stad aan een ramp ontsnapt. De verdediging bestond slechts uit een paar honderd man, terwijl Turenne zijn troepen tot 20 à 30.000 man had opgevoerd. Want net zoals de verdedigers hield hij tot het laatst rekening met hulp vanuit Holland.^{74,75}

Maar Holland verschanste zich achter zijn waterlinie. En inderdaad kwam de Franse veldtocht dáárvóór tot stilstand. Zo werd Zaltbommel de laatste stad die de Fransen in 1672 veroverden.⁷⁶

Oranje boven

In de loop van 1672-73 kwamen er scheurtjes in het bondgenootschap van de Fransen. Terwijl de Republiek erin slaagde om behalve de Duitse keizer ook Spanje als bondgenoot te vinden. Tot voor kort de grootste vijand.

De graaf van Horn als bevrijder van Zaltbommel

In een oorlogskroniek uit 1675 staat dat Zaltbommel op 14 november 1673 werd bevrijd door de 'graaf van Hoorn'. Er staat alleen niet bij welke graaf van Horn het was. In het leger van de prins waren **twee broers** met de titel graaf van Horn actief. En wel graaf Willem Adriaan van Horn en graaf Johan Belgicus van Horn.¹

In 1672-73 verkeerden de broers in elkaars nabijheid bij de verdediging van de Hollandse Waterlinie. Wij zoeken de graaf van Horn die eind 1673 als militair gouverneur in Gorkum optrad. Want onder zijn bevel trokken militairen toen de Bommelerwaard in.

Mogelijk ging het om graaf **Johan Belgicus van Horn** (Kessel c.1638 - Hulst dec 1694). In 1672 benoemd tot

luitenant-kolonel bij het korps mariniers. Een regiment dat in 1665 was opgericht. Hij was er vanaf het begin bij, en voerde tussen 1678 en 94 als kolonel het bevel. Daarnaast was hij vanaf 1691 tot 94 commandant van de vesting Hulst. Behalve graaf van Horn noemde hij zich baron van Boxtel en heer van Lokeren.

Maar waarschijnlijk was het zijn broer die met zijn troepen optrok terwijl de Fransen Zaltbommel verlieten. Graaf **Willem Adriaan van Horn** (Kessel 1633-34 - mrt 1694). In 1672 voerde hij als kolonel het bevel over enkele regimenten infanterie en cavalerie. En tegelijkertijd was hij meester-generaal van de artillerie. In 1673 werd hij tijdelijk ook tot militair gouverneur van Utrecht benoemd. Behalve graaf van Horn voerde hij de titels baron van Kessel en van **Batenburg**.^{2,3}

Willem Adriaan van Horn, naar wie de Van Hornekazerne in Weert is vernoemd

Bijzonder is dat in 1938 de nieuwe **Van Hornekazerne** in Weert naar graaf Willem Adriaan van Horn werd vernoemd. Natuurlijk was dit vanwege de verwantschap met de uitgestorven hoofdtak die tot 1568 in Weert had gewoond. Willem hoorde bij een verre zijtak van deze familie. Maar zelf had hij *helemaal niets* met Weert te maken.⁴

Zijn overgrootvader Johan van Horn (Boxtel 1531 - Utrecht 1606) hoorde al bij de *Brabantse tak* die in 1534 de heerlijkheden Kessel, Boxtel en Liempde had geërfd. Hij was nauw bevriend met Hendrik van Brederode, de kordate geuzenleider, en sloot zich bij de Opstand aan. Later vochten veel van zijn nazaten in dienst van Oranje tegen de Spanjaarden. En in 1672 tegen de Fransen.⁵

De kazerne is dus naar Willem Adriaan vernoemd. Binnen *zijn familie* had hij in het leger van de prins de *hoogste rang* bereikt. Terwijl van de hoofdtak uit Weert niemand

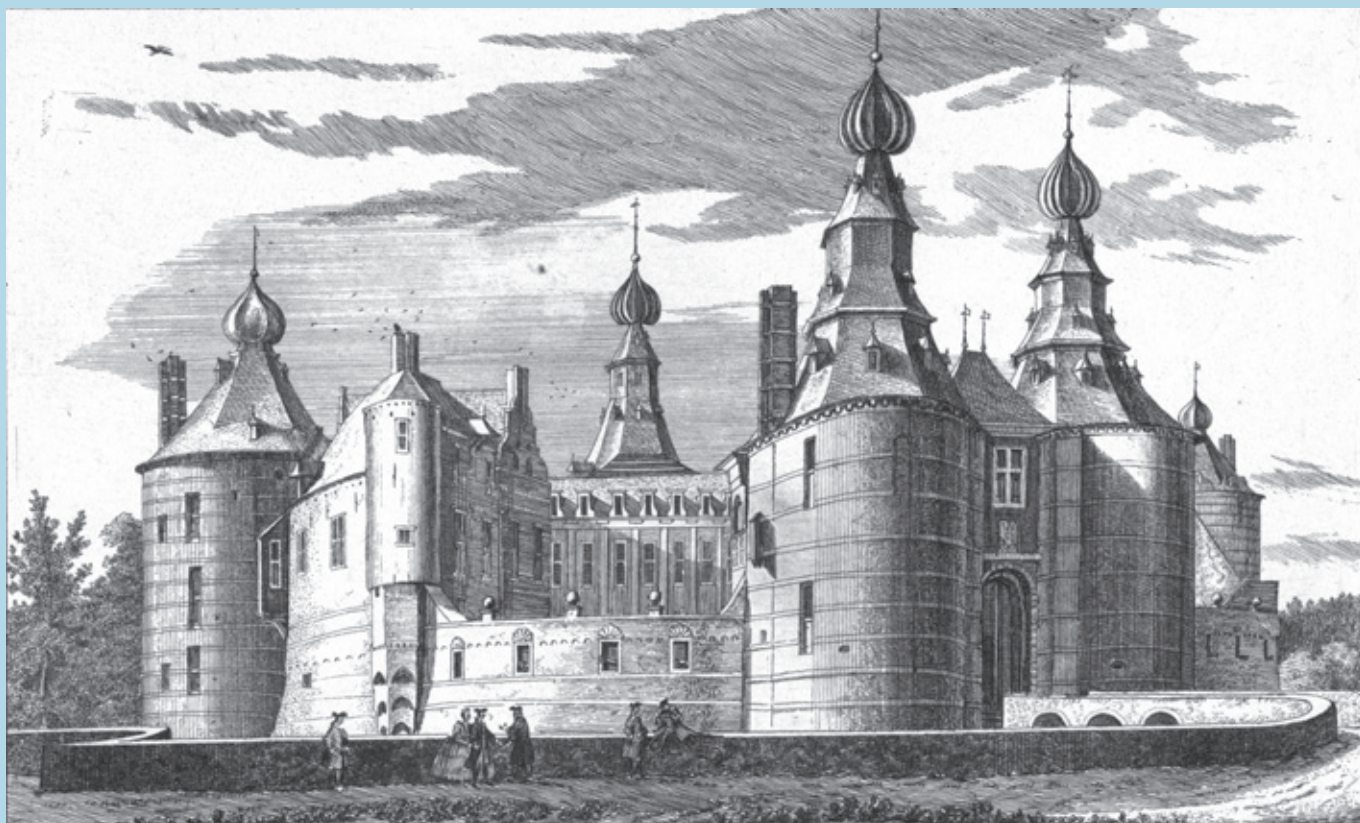
ooit in dienst van Oranje had gestreden. Hun laatste graaf was niet verder gekomen dan een (vermeende) samenzwering met Oranje en Egmont. En daarom was hij (in feite nog vóór de Opstand) in 1568 onthoofd.

Dit offer gaf niet de doorslag bij de naam voor de kazerne. Op het Ministerie van Defensie wogen de argumenten (in 1938) vóór Willem Adriaan kennelijk zwaarder. In ieder geval zwaarder dan het hoofd van de arme graaf Philips.

En dan nog iets. Hoe kan het dat deze broers zich in de 17e eeuw graaf van Horn noemden? Tja, dat hoorde bij een langlopende erfkwestie. Want vanaf 1626 had hun vader zich in de strijd om de titel graaf van Horn gemengd. Een strijd die de familie nog tijdenlang zou voeren. Maar dat is een ander verhaal.^{6,7}

*uitsnede van het wapenbord uit zijn 'graf' monument in Batenburg
(zie verder bijlage 2)*

kasteel Batenburg (gelegen aan de Maas)

vervolg van pag. 11

De oorlog verplaatste zich hierdoor naar de zuidelijke Nederlanden. En zo werd het Franse leger gedwongen zich uit de Republiek terug te trekken. Ook uit Zaltbommel.

Wel zouden ze vóór hun terugtocht twee weken lang hun best doen om de vestingwerken te vernielen. En zoveel mogelijk kanonnen en munitie per schip af te voeren.

Kennelijk waren nog geen Staatse troepen aanwezig dit te verhinderen. Wel had de **graaf van Horn** vanuit Gorkum zijn troepen de Bommelerwaard ingestuurd. Met de bedoeling de stad over te nemen, zodra de Fransen deze ontruimd hadden. Dat gebeurde op **14 november 1673**. En wel toen ze met een kanonschot vanuit Sint-Andries het sein kregen om te vertrekken.^{77,78}

Voor de meeste inwoners was dit een teken van de bevrijding. Maar niet voor iedereen. Vóór hun vertrek hadden de Fransen door brandschatting de burgers 36.000 gulden afgeperst. En daarvan hadden ze maar de helft ontvangen. Om zich van de andere helft te verzekeren namen ze 14 gijzelaars mee. Waaronder... **Aart Goris**.⁷⁹

Het zou nog een zware beproeving worden. Allereerst werd de groep drie dagen zonder eten of drinken op het stadhuis vastgezet. En zelfs toen de vrouwen 'koeken en schapenkaasjes' mochten brengen, had men door de stress maar weinig lust tot eten.

Vervolgens moesten ze door weer en wind naar Tiel. Een voettocht van bijna 25 kilometer over modderige wegen. Tien van de gijzelaars konden daar uiteindelijk ontsnappen. Terwijl de andere vier pas in april 1674 werden 'gerantsoeneerd'.⁸⁰

Voor hen kwam de bevrijding veel later. Maar hoe was deze in Zaltbommel verlopen? Nou, het was een dolle boel geworden. De laatste Fransman was de stad nog niet uit, of de torenwachter liep naar boven om de 'oude deun' *Wilhelmus van Nassouwe* te laten horen.⁸¹

Meteen daarna arriveerde een sloep met de **graaf van Horn** bij de Waterpoort. En hij werd met gejuich ontvangen. Ook dominee Vezelius wilde de graaf verwelkomen. Maar het enthousiasme van de menigte was zo groot, dat ze hem van de trap in het water drongen. Waarna hij met een nat pak (maar toch blij) naar huis werd gedragen.

Verdere ongelukken bleven achterwege. Ook bij het opruimen van de mijnen die de Fransen hadden achtergelaten. Daarna gaf de Staat meteen opdracht de verwoeste vestingwerken te herstellen.

En de prins? Die benoemde in juni 1674 een voorlopig stadsbestuur. En daarin zat... **Leendert Goris**! En blijkbaar zat hij op z'n plek. Want naderhand werd *Kreupel Aertje*, die zoveel op een **Rogsteker van Weert** leek, voor langere tijd benoemd tot schepen (wet-houder). En uiteindelijk zelfs tot **burgemeester** van Zaltbommel.^{82,83}

De prent is de bron

Dit was het 31e verhaal over de Rogstekers dat we presenteren. In dit verhaal vroeg de ene jongen aan de andere of hij de 'Rogstekers van Weert wel had gelezen'. Ongetwijfeld bedoelde de jongen de Rogstekersprent die als stripverhaal al decennialang bestond. En waarmee ook de auteur wellicht al tijdens zijn jeugd bekend was geraakt.⁸⁴

Sterker nog. Hij ging er vanuit dat ook zijn lezers deze prent kenden. Waarom zou hij anders *Kreupel Aertje* voor de grap beschrijven als iemand die op een Rogsteker leek? En die waarschijnlijk het meest overeenkwam met een van de kortlijvige mannetjes die Savery vlakbij de rog had gezet. Klein en dapper, maar door hun fysieke beperking vast niet opgewassen tegen bruto geweld (als het er écht op aan zou komen).⁸⁵

bijlage 1

De familie Goris ¹ regenten in Venlo en Zaltbommel

*het wapen van de familie Goris:
drie brandende gouden kaarsen op
een zwart veld (stadhuis Venlo)*

generaties

1	Jacob Goris de Oude
(Venlo c.1510? - ?)
1562 rentmeester Venlo
(was mgl. ook burgemeester Venlo)
1566 nam deel aan beeldenstorm in klooster
Trans-Cedron en trad samen met zijn
oudste zoon Johan in harnas op ²
1567 vertrok vanuit Venlo naar Zaltbommel	x	Helena Moringh
2	Jacob Goris
(Venlo c.1536 - Bommel 1623)
1579 ondertekende Unie van Utrecht (namens Venlo)
1579-80 raadsverwant Venlo
1580-86 schepen Venlo
1584 burgemeester Venlo
1586 Venlo veroverd door de Spanjaarden	x	Geertruid Cocx
(geb Amsterdam - ovl Bommel)
3	Leendert Goris
(Venlo 1563 - Bommel 1623-24)
1597-1623 schepen Zaltbommel
1604 burgemeester Zaltbommel	x	Hilleke Trip
(1575 - Bommel vóór 1645)
4	Gerard Goris
(Bommel 1600-05 - Bommel 1653)
tot 1634 schout Zaltbommel
1634-37 schout Venlo
na 1637 schout Zaltbommel
1632 Venlo veroverd door prins Frederik Hendrik
1637 Venlo heroverd door de Spanjaarden | x | Johanna Worms
(c.1599 - Bommel 1667)

[Gerards zus] Jenneke Goris
trouwde met Aart Messtecker
schepen in hoge bank van Tuil;
voor hun zoon Gielis - zie: neef (van Leendert) |
| 5 | Leendert Goris
(Bommel 1633 - Bommel 1704)
 1672 alias Kreupel Aertje
'die op een Rogsteker van Weert leek'
schepen en burgemeester Zaltbommel | x | Johanna Doyweert
(Bommel 1638 - Bommel 1707)
De vader van Johanna was arts (med doctor); haar
moeder was afkomstig uit calv. tak familie Bloys de
Treslong. Leendert en Johanna kregen 14 kinderen. |
| | neef Gielis Mesteecker
(Bommel 1632 - 1704)
1658-60 koopman in Smyrna (Izmir)
1662-66 consul in Aleppo
na 1669 in Zaltbommel
1672 alias Masaniello | x | Maria de Laet
(c.1651 - ?) |

bijlage 2

Een monument voor de graaf van Horn

In de Oude Sint-Victorkerk in **Batenburg** bevindt zich een tiental rouwborden uit de 17e en 18e eeuw. Al in de middeleeuwen was het gangbaar om na het overlijden van een belangrijk persoon een **rouwbord** te maken. Deze werd boven de voordeur van het sterfhuis opgehangen, en bij de begrafenis naar de kerk meegenomen. Vaak bleven de borden (tegen betaling) in de kerk hangen. Totdat ze in de Franse tijd massaal werden verwijderd en als brandhout gebruikt.³

In Batenburg zijn de borden echter bewaard gebleven. Ook dat van Willem Adriaan. Maar zijn rouwbord was meer een monument. Zo groot dat het niet door de kerkdeur paste. Het werd in stukken gezaagd en weer in elkaar gezet. Ook het rouwbord van zijn vrouw hangt in deze kerk.

Willem Adriaan van Horn trouwde in 1659 in Den Haag met **Anna Justina van Nassau**, een achterkleindochter van Willem van Oranje. Met dit huwelijk en dankzij de inspanningen van zijn voorouders belandde hij in de juiste kringen om een militaire carrière op te bouwen. Met toegang tot prins Willem III (altijd handig). Het echtpaar kreeg drie dochters die in Den Haag werden geboren.^{4,5}

Als militair vocht de graaf vooral tegen de Fransen. Onder andere in de Hollandse Oorlog (1672-79), en later ook in de Negenjarige Oorlog (1688-97). Op het monument staat dat hij op 4 maart 1694 is overleden. Dus tijdens de Negenjarige Oorlog. Maar hoe en waar de graaf precies aan zijn eind kwam, is niet bekend.

Eind 1692 had hij het bevel over Veurne toen de Fransen de stad onverwachts aanvielen. Na een kort beleg gaf hij zich op 6 januari 1693 over, en bedong dat het garnizoen naar Nieuwpoort mocht vertrekken. Goethals (1848) schreef dat hij zich daarna bij het beleg van Namen nog onderscheidde, maar dodelijk gewond raakte.^{6,7}

Da's eigenaardig, want in 1693-94 is er helemaal geen beleg van Namen geweest. Waarschijnlijk heeft Goethals zich vergist. In andere bronnen hebben we echter helemaal niets gevonden. Wellicht is Willem dus niet op het slagveld, maar thuis in Den Haag overleden en begraven.⁸

Zijn rouwbord heeft in ieder geval de afmetingen die passen bij het afscheid van een kolonel in de grote stad. Bovendien werd later ook zijn vrouw in Den Haag begraven, waarna het rouwbord van haar naar Batenburg werd gebracht. Precies zoals

het met Willem kan zijn gegaan. Een graf in Den Haag, en een imposant rouwbord in Batenburg.

U ziet een wandmonument dat bijna 6 meter hoog en 4 meter breed is. Het gaat om een houten bouwwerk, waarvan grote delen zijn gemarmerd en dat verder veel houtsnijwerk bevat.

Meest opvallend is het rijkelijk versierd wapenschild in het midden. Het schild is in vier velden verdeeld. Op veld 1 en 4 ziet u het wapen van de *graven van Horn*. Op veld 2 een wapen dat sterk lijkt op het wapen van de *hertog van Brabant*. En op veld 3 onmiskenbaar het wapen van de *hertog van Kleve*. We weten niet waarom hij de twee laatstgenoemde wapens op zijn schild voerde.

Het schild wordt gedragen door twee gouden kanonnen. En ook aan de buitenzijden bevindt zich een verzameling wapens en andere attributen. Zoals een laadstok, een mand met kogels, etc.

Tijdens zijn leven had Willem veel kanonnen laten afvuren. En privé had hij ook enkele laten gieten voor het kasteel in Batenburg. Met daarop zijn lijfspreuk: 'God is mijn Hoorn, Baet en Borgh'.⁹

Colofon

Getoonde afbeeldingen:

- omslag: *Op patrouille* (2020). Jan van Riet + Lynn van Bussel (zie p11).
- p2: *Een hart onder de riem* (2020). Jan van Riet.
- p3: *Lodewijk XIV* (1701). Hyacinthe Rigaud (1659-1743), Louvre, Parijs.
- p4-5: *De Republiek, zomer 1673* (1674). Marcus W. Doornick (1633-1703?).
- p7: *Fort Sint-Andries*, in: Belgica Libera ac Foederata (1649). Joan Blaeu.
- p9: *Prins Willem III van Oranje*. Christiaan Hagen (1630/39-1695?).
- p11: *Op patrouille* (2020). Lynn van Bussel. Uitsnede van een uitlegger of wadden-konvooyer (1652-54), Reinier Nooms (c.1623-1664).
- p12: *Graaf Willem Adriaan van Horn*. Christiaan Hagen (1630/39-1695?).
- p13: *Grafmonument Willem Adriaan van Horn* (1694). Uitsnede (zie ook p16).
- p13: *Kasteel Batenburg* (1732). Hendrik Spilman naar Abraham de Haen.
- p15: *Wapen van familie Goris* (c.1930), stadhuis Venlo. Foto E. Werps (2019).
- p16: *Grafmonument Willem Adriaan van Horn* (1694), Oude Sint-Victorkerk Batenburg. Foto Erik Werps (2019).
- omslag: *Herrijgend Nederland* (2020). Jan van Riet. Met foto van wandbord (c.1945-50). Société Céramique (Maastricht).

SteekSpel  is een uitgave van
Stichting Historische Publicaties
Speciale 5 mei uitgave (jaargang 4)
Weert, mei 2020
ISSN: 2543-2117
www.steekspel.eu

Redactie: Erik Werps
Ontwerp en opmaak: Rob van de Meulenhof
Druk: Bullseye Print, Weert
Verkoop (hard copy versie):
- Bullseye Publishing, Maaspoort 24, Weert

Noten, geraadpleegde bronnen en literatuur:

Oranje boven

- in 1668 hadden de Republiek, Engeland en Zweden zich in een bondgenootschap verenigd: de *Triple Alliantie*. Lodewijk XIV (1638-1715) voelde zich hierdoor beknot in zijn veroveringsdrift. Hij wist Engeland en Zweden uit het verbond los te weken, en de Republiek te isoleren. Zo kon hij doorgaan met zijn beleid om de noordelijke grens van Frankrijk op te schuiven.
- Maximiliaan Hendrik van Beieren (1621-1688) was niet alleen keurvorst en aartsbisschop van Keulen, maar ook prins-bisschop van Luik en vorst-abt van Stavelot-Malmedy. Vanaf 1683 zou hij ook de (wereldlijke) macht over het bisdom Münster krijgen. Maar hier zwaaide in 1672 Bernhard van Galen (1606-1678) nog de scepter. Deze nam geregeld de wapens op, en werd daarom wel *Bommen Berend* of *Der Kanonenbischop* genoemd.
- Lodewijk XIV (1638-1715) staat ook bekend als de *Zonnekoning*, en geldt als h t voorbeeld van een absoluut vorst die alle macht naar zich toetrok. Hij was vanaf 1643 tot aan zijn dood koning van Frankrijk. Door talloze oorlogen raakte de Franse staat bankroet, maar kon hij wel ten koste van zijn buurlanden zijn koninkrijk uitbreiden.
- tijdens hun opmars langs de Rijn lieten de Fransen ook Meurs (Moers) ongemoeid. Terwijl deze stad al in 1597 door prins Maurits was veroverd, en nadien in een sterke vesting veranderd. Meurs was hem in 1594 als erfenis beloofd, hoewel het toen nog in Spaanse handen was. Deze bijzondere erfenis was toegezegd door Walburgis van Nieuwenaar. In Weert vooral bekend als de vrouw van Philips de Montmorency, de graaf van Horn. Na zijn dood was ze getrouwd met haar jongere neef Adolf van Nieuwenaar, graaf van Meurs. Ook hij was inmiddels overleden.
- vanuit Meurs gezien stroomafwaarts langs de Rijn bezetten de Fransen: Orsoy (spreek uit: Orsouw) 3 juni, Burik (B derich) 3 juni, Lippeschans bij Wesel 3 juni, Wesel 5 juni, Rijnberk (Rheinberg) 6 juni, schans bij Rees 8 juni, Rees 9 juni, Emmerik (Emmerich) 11 juni, burcht Tolhuis bij Lobith 13 juni, Huissen 13 juni, Arnhem 15 juni, etc. Langs de Waal: fort Knodsenburg bij Nijmegen 16 juni, Tiel 17 juni, Schenkenschans 18 juni, Nijmegen 10 juli, etc. En langs de Maas: Grave 1 juli, Ravenstein, etc. Zo kwamen ze steeds dichterbij Zaltbommel.
- Johan de Witt (1625-1672) was in 1672 al bijna 20 jaar raadspensionaris van Holland, en daarmee de belangrijkste politicus in de Republiek. Samen met zijn broer Cornelis werd hij op 20 augustus 1672 in Den Haag door aanhangers van Oranje vermoord, waarna hun lijken werden verminkt en tentoongesteld.
- Willem III van Oranje (nov 1650-1702) was in feb 1672 tot bevelhebber (kapitein-generaal) van het leger benoemd. In juli 1672 werd hij stadhouder van Holland en Zeeland, en later ook van de andere provincies. Na de dood van zijn vader Willem II van Oranje (1626-1650) was er in Holland gedurende 20 jaar geen stadhouder meer geweest. Willem III zou in 1688 ook koning van Engeland worden (zie SteekSpel 8, *De prins in de pan*, p7-8). Hij was de laatste nakomeling van prins Willem van Oranje in directe mannelijke lijn. Na zijn overlijden zou in Holland 45 jaar lang opnieuw geen stadhouder

worden benoemd. Terwijl het prinsdom Orange (bij Avignon) voorgeed in handen van Frankrijk viel.

- Beckerling Vinckers, H., *Zaltbommel voor, tijdens en na de bezetting door de Fransen in 1672*, in: Bijdragen en mededeelingen, Gelre d38, 1935, p197. Opvallend zijn de veelvuldig antikatholieke accenten van Beckerling Vinckers (in 1935).
- Beckerling Vinckers (1935), p198-9.
- Zaltbommel had zich al in 1572 achter de prins van Oranje geschaard. De stad was in 1574 en 1599 door de Spanjaarden belegerd. Beide keren zonder resultaat. Mogelijk dacht een deel van de inwoners dat ze zich ook nu met succes tegen de Fransen konden verdedigen.
- Beckerling Vinckers (1935), p201-2. Zoals besproken in de vergadering van de vroedschap (op 15 juni) werd de waarschuwing vanaf de pui van het stadhuis voorgelezen op 17 juni 1672. Daarbij hebben we de data aangepast aan de huidige Gregoriaanse kalender. Deze was in de katholieke landen al in 1582 ingevoerd. En ook Holland en Zeeland volgden snel. Maar Gelre en de andere protestantse provincies hielden nog tot 1700 vast aan de kalender oude stijl. Die tien dagen achterliep.
- pernicieus is gevaarlijk, kwaadaardig. Modestie is zedigheid, bescheidenheid.
- N.N., *Oproerig Bommel; vertoonende de meeste toevallen eeven voor den intocht der Fransen d1, 1675, (voorrede) Aen den leser*. De anonieme schrijver moet wel een inwoner van Zaltbommel zijn geweest. Op de laatste pagina liet hij weten dat 'de twee laatste delen met dit eerste zouden zijn verschenen, maar dat de drukker door een vermist blad een weinig had moeten stilstaan'. De twee ontbrekende delen zouden snel volgen, maar zijn (helaas) nooit verschenen.
- Met *Masaniello* (of *Masaniel*) werd Gielis Mesteecker bedoeld. Hij zou zich met zijn eigenmachtig optreden ontpoppen als de grootste lastpak voor het bestuur. Daarom kreeg hij in het verhaal ook de bijnaam *Masaniello* opgeplakt. Een verwijzing naar de echte *Masaniello*, een eenvoudige vis- en fruithandelaar uit Napels die in 1647 vanuit het niets leider was geworden van een volksoptand. Gericht tegen de hoge belastingdruk op vis, fruit en graan. De opstand was kort maar hevig, en na 10 dagen werd *Masaniello* gedood. Officieel heette hij trouwens Tommaso Aniello (1620-1647). De jonge marktkoopman werd niet vergeten. Want de opstand vanuit het volk en zijn bijzonder optreden werden een dankbaar thema in kunst en literatuur. In Engeland verscheen al snel het toneelstuk *The Rebellion of Naples* (1649). En ook later bleef hij als volksheld in opera's terugkeren. Bijvoorbeeld als Napolitaanse visser die zijn (doofstomme) zus *Fenella* verdedigde in *La Muette de Portici*. De opera die in 1830 het startsein gaf voor de Belgische Revolutie.
- de bijnaam *statige Grovenboek* was waarschijnlijk gebaseerd op het uiterlijk en gedrag van de betreffende persoon. Kennelijk had hij iets weg van een statige, grof gebouwde bok. Het ging om Hendrik de Vael, die in Zaltbommel rond 1669 kerkmeester was. Vermeulen, F.A.J., *De Bommeler- en de Tielervwaard*, in: De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst: geillustreerde beschrijving, vol.3 d1 nr.3, 1932-46, p243.
- Gielis (Egidius) Mesteecker (1632-1704) was de oudste zoon van Aert (Arent) Messteecker en Jenneke (Johanna) Goris, een rijk echtpaar uit (of nabij) Zaltbommel. Gielis was tussen 1658 en 60 koopman in Smyrna (het tegenwoordige Izmir in Turkije) geweest. Daarna was hij vanaf 1662 tot 66

- consul in Aleppo (in Syrië). Maar na onenigheid tussen hem en de natie (de Nederlandse gemeenschap aldaar) kreeg hij vanuit Den Haag de opdracht zich niet meer met het consulaat te bemoeien. Met andere woorden: hij werd ontslagen, waarschijnlijk vanwege financiële malversaties. In 1667 trouwde hij in Tuil op 34-jarige leeftijd met de 16-jarige Maria de Laet. En vanaf 1669 woonde het echtpaar in Zaltbommel. Beckering Vinckers (1935), p212-4. Schutte, O., *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland, 1584-1810*, 1976, p351. Heeringa, K., Nanninga, J.G., *Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen handel d2 1661-1726*, 1917, p58,66,135,399-403.
- 17 Leendert (Leonard) Goris (1633-1704) was een zoon van Gerard Goris en Johanna Worms. Zijn vader was schout in Zaltbommel (en Venlo) geweest. Ze behoorden tot een familie van felle Oranjegezinde calvinisten, die zowel in Venlo als Zaltbommel tijdenlang bestuurlijke functies had bekleed. Leendert zou zelf schepen en burgemeester van Zaltbommel worden. Hij was er in 1655 getrouwd met Johanna Doyweert, die op de dag van hun bruiloft 17 jaar werd. Haar vader Aert Doyweert was arts (Medicina Doctor) en had in Sedan gestudeerd. Haar moeder Sophia à Bloys de Treslong was inderdaad een nazaat uit deze bekende Franse familie van adel. En wel uit dat deel dat als calvinist naar de Nederlanden was gekomen. Leendert en Johanna kregen samen 14 kinderen (waarvan enkele doodgeboren). Zie voor Gerard en Leendert Goris: Kinschot, C.Ph.L. van, *Het regeringsgeslacht Goris te Venlo, Zalt-Bommel en Nijmegen*, in: De Nederlandsche Leeuw, jrg.31 nr.12, 1913, k362-3, en jrg.32 nr.1, 1914, k4-8. Voor Gerard als schout in Venlo: Hanssen, J.H., *De gereformeerde gezinde magistratuur van Venlo 1634-1637*, in: De Nederlandsche Leeuw, jrg.110, 1992, k400.
- 18 voor de verwantschap tussen de families Goris en Mesteecker zie bijlage 1.
- 19 Beckering Vinckers (1935), p203-4. Brieven d.d. 15 en 17 juni 1672. In een van de brieven werd om 'vier of vijf bekwame konstabels' gevraagd. Een konstabel was verantwoordelijk voor de technische uitrusting en bediening van de kanonnen. We kunnen hem beschouwen als opzichter over de artillerie oftewel een schietmeester. (En in die zin als leidinggevende over de kanonniers).
- 20 Beckering Vinckers (1935), p206-8. Een compagnie voetvolk was een legeronderdeel bestaande uit ruim 100 infanteristen (onder leiding van een kapitein).
- 21 de forten Sint-Andries en De Voorn lagen op een strategische plaats, namelijk op de smalste landengte tussen Maas en Waal op 10 resp. 14 km ten oosten van Zaltbommel. Sint-Andries was in 1599 door de Spanjaarden gebouwd, en in 1600 door prins Maurits van Oranje veroverd. Iets verderop lag De Voorn (of 'Nassau op Voorn'), dat de prins al in 1588 had laten aanleggen. Fort Sint-Andries was het sterkere van de twee. Beide forten werden in 1673 voor hun terugtocht door de Fransen opgeblazen.
- 22 Beckering Vinckers (1935), p207-8. De commandant van fort De Voorn had bij de overgave een vrije afocht voor hem en zijn troepen naar Gorkum bedongen.
- 23 Beckering Vinckers (1935), p208. Ter nuancering het volgende. Bij het opmaken van het capitulatieverdrag hadden commandant Pieck en zijn officieren verklaard dat ze waren gedwongen zich over te geven. Hun soldaten hadden de geweren willen neergooien. En de ingezetenen (de bewoners van het fort) hadden zelfs musketten op hun borst gezet met de woorden: 'indien gij een schot laat doen, zullen we u dood schieten'. Kok, J. (uitg.), *Vaderlandsch geschied, aardrijks, geslacht en staatkundig woordenboek, 1781*, p1123-4.
- 24 Beckering Vinckers (1935), p208. Willem Pieck behoorde tot een voorname familie in de regio. Zelf was hij heer van Enspijk, dat 10 km ten noorden van Zaltbommel ligt. Zijn broer Jacob was heer van Brakel, 15 km ten westen van Zaltbommel.
- 25 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 2e pagina.
- 26 vermoedelijk bedoelde de schrijver burgemeester van Ommeren. Net zoals veel andere plaatsen had Zaltbommel twee burgemeesters. In 1672 waren dit Frans van Meurs en Carel van Ommeren. De laatste trad tijdens de noodsituatie het meest naar voren. Op 4 juli begon hij aan zijn periode als 'president-burgemeester' voor de tweede helft van het jaar (Beckering Vinckers, p219). Carel van Ommeren had een licentiaat in beide rechten. In Zaltbommel trad hij op als syndicus (juridisch adviseur). In 1658 was hij in Wijk (Wijk en Aalburg) met Alida Blanckaert getrouwd. Hij overleed c.1677.
- 27 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 4e en 5e pagina. *Zotteklap* is dwaze, onzinnige praat.
- 28 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 5e pagina. Een *schelm* was een schurk, een man met een boosaardig karakter. De aanduiding kwam later in een minder negatief daglicht te staan (vgl. vlegel, snotaap). *Visiteren* is inspecteren, onderzoeken.
- 29 het was alsof de hele wereld alleen om hen draaide, van hen afhing.
- 30 een *wanschapen snoeshaan* is een afschuwelijke opschepper.
- 31 spottend bedoeld. *Amadis de Gaula* en de *Ridder met de Zwanen* (Der Schwanenritter) waren twee klassieke ridderromans. Maar de ridders uit die verhalen konden wel inpakken (nu de Bommelse helden waren verschenen).
- 32 ook spottend bedoeld. *Valentijn en Oursson* (lett. *berenzoon*; voorgesteld als een oersterke Wildeman) waren de hoofdpersonen uit een middeleeuwse avonturenroman. En ook zij waren een lachertje geworden.
- 33 een *mes op* (of door) *het gat dragen* betekent stijlvol gekleed gaan. Het was mild ironisch bedoeld, en sloeg op het dragen van een zeepmes. Dit was een kort, breed, veelal gebogen slagwapen met één scherpe en één botte kant. Vgl. de korte sabel van een veldwachter (of de klewang van de Marechaussee). Met 'het gat' werd de schede bedoeld waaruit men het wapen tevoorschijn trok.
- 34 *rechtuit gezegd* betekent eerlijk gezegd.
- 35 een *polvi* is een hak van een schoen. Het woord is ontleend aan het Franse *pont-levis*. In het Vlaams wordt het kennelijk nog steeds gebruikt in de zin van: ik zal hem ne *pollerie* onder zijn broek steken. Dat wil zeggen: ik zal hem een trap onder zijn achterste geven.
- 36 met de *Schans* werd *fort Sint-Andries* bedoeld.
- 37 het werkwoord *bestaan* is hier als voltooid deelwoord in een verouderde betekenis toegepast. Als ze het innemen *hadden bestaan* betekent: als ze de aanval hadden aangedurfd, aangevat, waren aangegaan.
- 38 dat de *Fransen van de stank moeten doorgaan* betekent dat ze uit angst (met poep in de broek) ervandoor moeten gaan.
- 39 een verwijzing naar *Malchus* (of *Malchus*) uit het Nieuwe Testament. Tijdens een schermutseling bij de arrestatie van Jezus hakte Petrus het rechteroor van *Malchus* af. Hij was een lid van het arrestatieteam en een dienaar van de hogepriester Kajafas.
- 40 *bruien* betekent (hier) verpesten of verminken. Waarschijnlijk werd met een *bakkerd* op plastische wijze een slagwapen (of een slag mét dat wapen) beschreven.
- 41 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 5e en 6e pagina.
- 42 Beckering Vinckers (1935), p214. N.N., *Waerachtigh verhael van het gene gepasseert is, voor en nae het overgaen der stadt Salt-bommel, aen sijn Koninklijke Majesteit van Vranckrijck, iyt den naem vande gecommiteerden van gereformeerde borgerye, met namen Henrick de Vael, en Egidio Mesteker*, (uitg. P. Tongerlo, Den Haag), 1674, p8. Tuil ligt recht tegenover Zaltbommel op de noordelijke oever van de Waal.
- 43 Willem Pieck wordt hier als *edelman* aangeduid. Maar de familie Pieck was niet van adel. Wel behoorden ze tot de regentenfamilies die zowel in de steden als op het platteland de kandidaten leverden om bestuurlijke functies te vervullen. De personen die deze ambten bekleedden, kregen vaak het predicaat jonker. Hoewel dit geen adellijke titel was, beschouwde men een jonker als een *edelman* (een voornaam persoon).
- 44 *vleugelen* is knevelen, in de boeien slaan.
- 45 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 7e pagina.
- 46 *gans blommer-herten* was een krachtterm die niets met bloemen te maken had. Men riep het vol ontzag uit (asjemenou!) als een gekuiste verbastering van 'Gods bloedend hart'. De bastaardvloek werd met name in de 17e eeuw gebruikt. Onder andere in de werken van Bredero, Samuel Coster, Adriaan van de Venne, Joost van den Vondel en Willem Ogier.
- 47 een *partijganger* was lid van een (particuliere) krijgsbende onder leiding van een eigen aanvoerder. Ze hoorden niet (structureel) bij een groter leger, maar verhuurden zich voor een bepaalde tijd aan één partij.
- 48 *stout* en *onverveerd* betekent brutaal en onbevreesd.
- 49 *van zjinentwege* betekent wat hem betreft.
- 50 *kennip* is een volksnaam voor cannabis, ook bekend als hennep. De taai vezels van deze plant werden als grondstof voor touw gebruikt. In dit geval voor een strop. Met *ijzeren* verwees de jongen waarschijnlijk naar een zwaard. Want naar zijn idee liepen de oproerkrakers het risico te worden bestraft, en aan een *kennip* te worden opgehangen of met een *ijzeren* onthoofd.
- 51 *perikel* is gevaar. *Bennen* werd gebruikt (als kreupele vervoeging van zijn), omdat het moest rijmen op erkennen.
- 52 *Kreupel Aert* liep volgens hem het risico een kopje kleiner te worden gemaakt. Een voet is een oude lengtemaat van ruim 30 cm.
- 53 *Oproerig Bommel* (1675), *Eerste handeling*, 8e pagina.
- 54 Beckering Vinckers (1935), p214. *Waerachtig verhael* (Den Haag, 1674), p8. Letterlijk: 'ze beklaagden zich dat ze hem in de stad niet van de meer hadden gelicht, of in Tuil met een kogel hadden vereerd zonder hem weer in de stad te brengen.' *Van de meer lichten* betekent: van de *merrie* (het paard) lichten, uit het zadel trekken. Met de suggestie dat ze hem toen al hadden moeten ombrengen.
- 55 Beckering Vinckers (1935), p214.
- 56 Het ging om 7000 pond buskruit, 3000 pond musketkogels, en 3000 pond lonten die uit de oorlogsschepen in Rotterdam waren gelicht. (Opm: Beckering Vinckers vermeldt 3000 pond *lood* in plaats van *lont*). Beckering Vinckers (1935), p218. Valckenier, P., *'t Ververd Europa* d3, 1675, p529. Hasselt, J.J. van, *Beschryving der stad Bommel*, 1774, p217.
- 57 Beckering Vinckers (1935), p219.
- 58 in de loop der tijd waren er vaker conflicten geweest tussen de regering en de stadhouder (de prins van Oranje). In 1650 werd een staatsgreep van prins Willem II verijdeld. Zijn zoon Willem III vormde als kind geen probleem, maar in de aanloop naar zijn meerderjarigheid legden de (provinciale) Staten van Holland in 1667 vast dat het stadhouderschap voorgoed werd afgeschaft. Daarnaast werd bepaald dat het opperbevel over het leger niet kon samengaan met een stadhouderschap in een of meer van de zes andere provincies. Dit werd door de andere provinciale Staten onderschreven.
- 59 Beckering Vinckers (1935), p219-20.
- 60 Beckering Vinckers (1935), p220-2. Constantijn Huygens (1596-1687) was op dat moment al 75 jaar. Daarvoor was hij ook secretaris van zijn grootvader prins Frederik Hendrik én van zijn vader prins Willem II geweest. Huygens blonk uit in veelzijdigheid. Naast zijn werkzaamheden als secretaris voor de familie van Oranje was hij diplomaat, geleerde, dichter, componist en architect. In 1630 had hij kasteel Zuilichem gekocht (10 km ten westen van Zaltbommel). Vanwege zijn relaties aan het Franse hof wist hij de verwoesting van het kasteel in 1672-73 te voorkomen.

- 61 De *Hollandse Waterlinie* was een verdedigingslinie van laaggelegen land dat onder water kon worden gezet. De linie liep van het Muider slot (bij Muideren aan de Zuiderzee) tot Gorkum (en de Biesbosch). De waterlinie was bedoeld om Holland tegen een inval vanuit het oosten te beschermen. Utrecht en Zaltbommel werden door deze linie dus niet beschermd.
- 62 Beckering Vinckers (1935), p222-4. Mesteecker had de vlag na thuiskomst bij burgemeester van Ommeren gedeclareerd. Het bedrag was door van Ommeren voorgeschoten, en uiteindelijk op kosten van de stad betaald. Ook achteraf bleef onduidelijk waarom het bestuur de Oranjevlag pertinent niet van de toren wilde laten waaien.
- 63 Beckering Vinckers (1935), p225-7.
- 64 Henri de la Tour d'Auvergne (1611-1675) was burggraaf van Turenne, en wordt in de literatuur kortweg Turenne genoemd. Zijn moeder was Elisabeth van Nassau (een dochter van Willem van Oranje). Al in 1629 nam hij op 17-jarige leeftijd deel aan het beleg van 's-Hertogenbosch onder leiding van prins Frederik Hendrik (de halfbroer van zijn moeder). Vanaf 1630 tot aan zijn dood in 1675 vocht hij in Franse dienst. In 1643 werd hij maarschalk, en in 1660 maarschalk-generaal.
- 65 Fort Crèvecoeur lag aan de Maas bij de monding van de Dieze ten noorden van 's-Hertogenbosch. In 1587 werd op deze plek een toen nog naamloze schans aangelegd. De schans kwam wisselend in Spaanse en Staatse handen. In 1599 bouwden de Spanjaarden een echt fort. Dat werd in 1600 door prins Maurits veroverd, en bleef daarna voortdurend Staatse. Vanaf toen kreeg het de naam fort Crèvecoeur. Een algemene naam voor een vesting bedoeld om een nabijgelegen vijandelijke stad ('s-Hertogenbosch) te blijven bedreigen en af te maten. *Crève-coeur* betekent hartzeer.
- 66 Beckering Vinckers (1935), p225-6.
- 67 Beckering Vinckers (1935), p227-9. De deputatie ging op weg naar Gorkum en bestond uit Samuel Welisius (predikant), Egidius Mesteecker, Leonard Goris, Hendrik de Vael, Isaac van Arnhem, Peter van Bree (burgerkapitein) en Jurriaen van Bijstervelt (kwartiersman). Maar opnieuw troffen ze de prins niet in Gorkum aan, omdat hij in Bodegraven was. Alleen de laatste twee personen reisden door om de boodschap en akte over te brengen. De andere vijf keerden terug naar Zaltbommel.
- 68 Beckering Vinckers (1935), p229. Valckenier (1675), p527,33. Gameren ligt 4 km ten westen van Zaltbommel.
- 69 Beckering Vinckers (1935), p230-1. De hoge officier was Francois de la Mothe Villebert (c.1630?-1678), burggraaf van Aspremont. Hij specialiseerde zich in belegeringstechniek en was tijdens de campagne van 1672 verantwoordelijk voor de inname van Orsoy, Rijnberk, Nijmegen en de forten De Voorn en Sint Andries. Frankrijk rekent Aspremont tot zijn 'bekwaamste ingenieurs'.
- 70 de term 'patrouilleboot' bestond nog niet. Men noemde dit scheepstype een *uitlegger*. Deze naam verwees naar zijn functie. Want dit schip werd vooral gebruikt om bij zeegeaten en riviermondingen 'ter wachte' te kruisen en deze te beveiligen. Een *uitlegger* werd dus 'op wacht uitgelegd'. Op prenten van Reinier Nooms (c.1623-1664) beschikte een *uitlegger* of *wadden-konvooiër* over een borstwering en meerdere kanonnen met geschutpoorten.
- 71 Beckering Vinckers (1935), p231-2. Valckenier (1675), p534-5. Later hoorde men dat bij deze beschieting enkele Franse officieren waren omgekomen. Onder andere de persoon die was aangewezen om gouverneur van Zaltbommel te worden. Beckering Vinckers (1935), p241.
- 72 Beckering Vinckers (1935), p232-3.
- 73 Beckering Vinckers (1935), p234-5,9.
- 74 Beckering Vinckers (1935), p234,41. Valckenier (1675), p529,33. En ook daarom had Turenne zijn troepen naar de westkant van de stad geleid. Volgens Beckering Vinckers bestond het garnizoen trouwens uit zes compagnieën van niet meer dan 200 man. Plus 300 man van de burgervendels. Bij Valckenier was het garnizoen 250 man sterk (verdeeld over zes compagnieën). En de burgerij ongeveer 500 man (verdeeld over vier compagnieën). Het verschil bij het garnizoen ontstond omdat Beckering Vinckers een 40-tal jongens uit Breda niet meetelde, omdat ze nog geen wapens konden hanteren (p226).
- 75 we kunnen wel zeggen dat het bestuur bijna het onderste uit de kan had gehaald (en dat dit vooral kwam onder druk van de lokale oppositie). Een belangrijke bron voor het verhaal van Beckering Vinckers was het Resolutieboek van Zaltbommel over 1672. Hierin had het bestuur alles tot in detail beschreven. En men krijgt de indruk dat ze dit bewust hebben gedaan om zich in latere tijden tegenover een nieuwe regering (en met name de Oranjegezinden) te kunnen verantwoorden. Zie ook noot 83 en Beckering Vinckers (1935), p235.
- 76 een jaar later (op 26 juni 1673) werd Maastricht écht de allerlaatste stad die de Fransen veroverden. En ze werd ook pas vijf jaar later als allerlaatste (na de Vrede van Nijmegen op 10 aug 1678) teruggegeven.
- 77 Bosch, L. van den, *Tooneel des Oorlogs, opgerecht in de Vereenigde Nederlanden; door de wapenen van de koningen van Vrankryck en Engeland, Keulsche en Munstersche bisschoppen, tegen de Staten der Vereenigde Nederlanden, en hare Geallieerden* d4, 1675, p121-2.
- 78 zie ook het kader: 'De graaf van Horn als bevrijder van Zaltbommel'.
- 79 van den Bosch (1675), p122. Van de 14 gijzelaars kwamen vier uit de magistraat: Johan de Bye (ridder op kasteel Wayenstein bij Herwijnen), Johan de Kok de Oude, Frans van Meurs de Dikke en Johan de Kok de Jonge. En tien vanuit de burgers: Seres Schook, Aart Goorisch, van Beesd (de enige katholiek), Johan van den Oever, Brusten Brustense, Dirk van 's-Gravenweert,
- Noy de Swart, Jan van Loenen, Hendrik van Loenen en Diderik Sowaal. van den Bosch (1675), p122. *Rantsoeneren* betekent hier met losgeld (ransom) vrijlaten. De tien burgers (incl. Goris) konden ontsnappen. De vier heren uit de magistraat bleven in gijzeling.
- 81 van den Bosch (1675), p122-3.
- 82 van den Bosch (1675), p123. In 1674 bestond het voorlopig stadsbestuur uit: Cornelis van Gent (heer van Loenen) als ambtman, Quirijn de Kok, Alart Arisse van Harwyen (Herwijnen?), Jurriaen van Bijstervelt, Nicolaas Pauw (burger kapitein), Cornelis van Rie (burger kapitein), advocaat de Froy, Johan Hol en Leonard Goris.
- 83 na het vertrek van de Fransen ontstond een politieke discussie in de Staten van Holland. Men vond dat de steden in Utrecht, Gelderland en Overijssel (incl. Drenthe) zich veel te snel hadden overgegeven. De bestuurders werden ter verantwoording geroepen. En sommigen wilden dat de drie betreffende provincies hun stem in de Staten-Generaal zouden verliezen om als Generaliteitsland te worden bestuurd. Ook de strubbelingen tussen Gielis Mesteecker (+ Hendrik de Vael) en Carel van Ommeren bleven doorgaan. Ze publiceerden boekwerkjes om hun standpunten te onderbouwen en hun ruzie uit te vechten.
- 84 voor een afbeelding van de prent van Savery zie SteekSpel 1, p4-5. En voor die van Visscher zie SteekSpel 1, p8-9.
- 85 Savery had deze figuren gekopieerd van Jacques Callot. Deze Franse etsers had in Italië een artiestengroep gezien bestaande uit kleine mensen die als acrobaat optraden. En die onder andere *La famosa giostra di Gobbi* speelden. Oftewel: 'het fameuze steekspel van de gebochelden'. Ondanks hun lichamelijke beperking durfden zij de rog het dichtst te naderen. Niet voor niets werd een van hen het logo van SteekSpel. Zie SteekSpel 3, p8. En SteekSpel 8, p11.

Bijlagen

- 1 Kinschot, C.Ph.L. van, *Het regeeringsgeslacht Goris te Venlo, Zalt-Bommel en Nijmegen*, in: De Nederlandsche Leeuw, jrg.31 nr.12, 1913, k354-63, en jrg.32 nr.1, 1914, k3-8. Hanssen, J.H., *De gereformeerde gezinde magistraat van Venlo 1634-1637*, in: De Nederlandsche Leeuw, jrg.110, 1992, p536. GenWiki Limburg, op: <https://genwiki.nl/limburg/index.php?title=Goris>. Over de relatie tussen Venlo en Zaltbommel: Leemans, W.F., *Handel en migratie te Zaltbommel in de 16e en 17e eeuw*, in: Bijdragen en mededelingen, Gelre d70, 1979, p79-95.
- 2 bij de beeldenstorm op 5 okt 1566 traden Jan en Jacob Goris 'in harnas' op. Anneke Munstermans woonde naast het klooster en getuigde dat Jacob Goris een van de 'principalen' was geweest. Kleijntjens, J.C.J. (jezuïet), *Stukken betreffende ketterij en beeldenstorm te Venlo*, in: Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap (Utrecht), d56, 1935, p6,43-4,58. Klooster *Trans-Cedron* (lett.: over de beek) lag ten zuiden van de Grote Beekstraat in Venlo. Het complex werd in 1944 door een bombardement van de geallieerden volledig verwoest.
- 3 het stadje Batenburg ligt op ruim 15 km ten westen van Nijmegen in het Land van Maas en Waal.
- 4 Justinus van Nassau (1559-1631) was een natuurlijke zoon van Willem van Oranje, die door hem werd erkend. Hij had een hoge functie in het Staatse leger, en werd daarna gouverneur van Breda. Zijn zoon Willem Maurits (1603-1638) was de vader van Anna Justina (1638-1721). Zij trouwde met Willem Adriaan (1633/34-1694).
- 5 Hun dochters waren gravin Isabella Justina van Horn-Batenburg (1661-1734), gravin Amelia Louisa van Horn (1665-1728), en gravin Johanna Sidonia van Horn (c.1670-1752). Ook van deze jongste dochter en twee schoonzons hangen nog steeds rouwborden in de Oude Sint-Victorkerk.
- 6 N.D. en F.R., *Chronyke van Vlaenderen, en Brabant* d4, 1725, hfdstk 35, p839-40.
- 7 Goethals, F.V., *Histoire généalogique de la maison de Hornes* (1848), p355-6. In vertaling: 'In 1693 had hij het bevel over de plaats Veurne, bezet door Nederlanders en Engelsen, toen de markies de Boufflers de deze kwam belegeren. Een misverstand tussen de *baron van Baxtel* [sic] en de commandant van Nieuwpoort leidde tot de overgave van de plaats Veurne. Hij vertrok van daar naar Namen en onderscheidde zich bij het beleg van deze stad, die in de strategische annalen zo beroemd is. Hij raakte dodelijk gewond en overleed op 4 maart 1694.' Mogelijk heeft Goethals hier de twee graven van Horn verwisseld. Want het was niet Willem Adriaan, maar zijn broer Johan Belgicus die zich behalve graaf van Horn ook *baron van Baxtel* noemde. Zie kader 'De graaf van Horn' op p12-3.
- 8 Namen werd in de Negenjarige Oorlog tweemaal belegerd. Het eerste beleg vond plaats in juni 1692 (door de Fransen). En het tweede in juli-aug 1695 (door de Nederlanders). In juli 1693 vond trouwens nog de Slag bij Neerwinden plaats, met veel doden en gewonden. Misschien is de graaf hier wel gewond geraakt, en nooit goed hersteld.
- 9 Batenburg kwam via zijn moeder Johanna van Bronckhorst-Batenburg (1602-1676) in handen van Willem Adriaan van Horn. Om na de dood van zijn vrouw naar hun oudste dochter en schoonzoon over te gaan. Dit echtpaar woonde op slot Burgsteinfurt (D), waar ook de kanonnen met de lijfspreuk terecht kwamen. (Sinds 2003 staan twee replica's van deze kanonnen in Batenburg op de dijk langs de Maas). Schulte, A.G., *Gewapend 'in vrede'. De rouwborden in de Hervormde St.-Victorskerk te Batenburg*, z.j., p44 n48.

De graaf van Horn als bevrijder van Zaltbommel

- 1 Bosch, L. van den, *Tooneel des oorlogs* d4 (1675), p123. Naast 'graaf van Hoorn' gebruikte de schrijver soms de titel 'graaf van Hornes'. Zelf tekenden beide broers hun stukken als 'graaf van Hornes'.
- 2 een meester-generaal van de artillerie hield (in 1672) slechts toezicht. Het technisch (schiet)personeel maakte geen deel uit van een staand leger, maar werd per belegering of veldtocht ingehuurd. Naast deze toezichhoudende functie voerde hij daarom meestal ook het bevel over een (standaard) regiment. Pas in 1677 werden de eerste artillerie compagnieën gevormd.
- 3 tien dagen na zijn doorkomst in Zaltbommel werd hij op 24 november 1673 militair gouverneur van Utrecht. Een tijdelijke aanstelling. In 1681 noemde hij zich (nog steeds) gouverneur van Heusden, Gorkum, Workum en Loevestein. In Heusden was hij in 1672 al gouverneur. Per wanneer hij in de andere drie (met elkaar verbonden) posities is benoemd weten we niet.
- 4 Decennialang was in deze kazerne de KMS gevestigd. De Koninklijke Militaire School als nationaal opleidingscentrum voor onderofficieren van de landmacht. De kazerne werd in 2014 gesloten. Vanaf 2015 wordt het deels als asielzoekerscentrum gebruikt.
- 5 het gaat om Kessel in Brabant (15 km ten noordoosten van Den Bosch), en niet om Kessel in Limburg.
- 6 Horn ligt in Limburg. De titel *graaf van Horn* was in 1568 vrijgekomen na

addendum noten bij p12-13

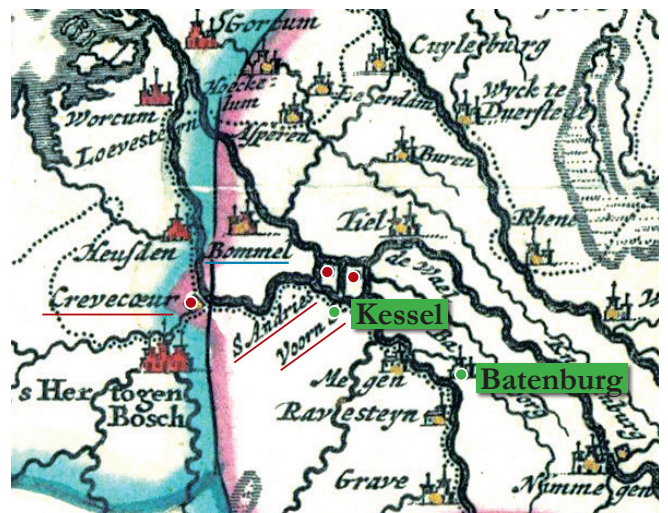
- 7 de onthoofding van de laatste graaf van Horn uit de hoofdtak: Philips de Montmorency. Het leenrechtelijk grondbezit en de titel werden geclaimd door de zijtak Gaasbeek (comte de Hornes) bij Brussel, en vanaf 1626 ook door de daarvan afgeleide zijtak Kessel.
- iets over de naam Horn. In de loop der eeuwen is deze geslachtsnaam op wel 20 verschillende manieren gespeld. Er was geen sprake van een spellingsdwang. In het Frans domineerden *comte de Hornes* en *comte de Horne*. Maar ook *Horn* komt in Franse bronnen voor. In het Nederlands was het *grave van Horne*, *graaf van Horn*, *Hoorn*, etc. Punt is dat de naam duidelijk naar de **plaatsnaam** verwijst waar het stamslot staat. En dat is in **Horn**. Naar ons idee verdient het de voorkeur om bij namen die functioneel naar een plaatsnaam verwijzen de huidige spelling van die plaatsnaam te gebruiken. Ook nu is dat functioneel, omdat de juridische claims op Horn betrekking hebben. We geven daarom bewust de voorkeur aan *Horn* i.p.v. *Horne* (of andere schrijfwijzen). De spellingsdwang 'van Horne' is een inventie van de geschiedschrijving uit de 19e eeuw. Deze werd in de 20e eeuw in Weert bekrachtigd met de *Van Hornekazerne* (1938), *Philips van Horne Scholengemeenschap* (1968), *Graafschap Hornelaan* en tal van andere plekken en instituten. En op deze weg gaan we vrolijk door. Want vanaf 2018 geldt Weert als *Van Horne stad*. Ook zo wordt geschiedenis geschreven.

Willem Adriaan van Horn (gelijknamige opa), als heer van Kessel (c.1620); (atelier van) Jan van Ravesteyn (c.1572-1657), Rijksmuseum Amsterdam.

Het huis te Kessel (18e eeuw); Abraham Rademaker (1676/77-1735), Rijksmuseum Amsterdam.

Het huis te Kessel lag tegenover fort Sint-Andries aan de Brabantse kant van de Maas; detail uit kaart van M. Doornick (1674).

ISSN 2543-2117

9 772543 211007 >

Weerter bier
natuurlijk en ongefilterd

WWW.KWAKBOKS.NL

Publishing
Events
Design
Media
Print & Press

*“We don't just publish books,
we publish dreams ...”*

Maaspoort 24 | 6001 BP Weert | T +31 (0)495 - 76 90 55
www.bullseyepublishing.nl | www.bullseyeshop.nl

